

НАУКОВІ ПОГЛЯДИ НА МІСЦЕ МЕДИЧНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Бреян Т. А.

Тернопільський національний економічний університет

Питання про місце медичного права в національній системі права має не лише теоретичне але й практичне значення. Адже встановлення нормативних рамок здійснення медико-санітарної діяльності забезпечує ефективне здійснення як регулятивної так і охоронної функції права.

Власне, застосування терміну «медичне право» в українській юридичній і медичній науці, практиці запозичене у більш розвинених західних систем права. Так, ще в 1977 р. у Празі на IV Міжнародній медико-правовій конференції вченими — медиками та юристами була висунута пропозиція щодо виділення правових норм, що регламентували питання медицини, охорони здоров'я в самостійну галузь права — медичне право, Міжнародна асоціація медичного права здійснює видавництво науково-практичного журналу «Медичне право» [1, с. 27].

Введення в науковий обіг нового поняття поставило перед юристами завдання — наповнити його логічним змістом. Слід відзначити еволюційність становлення медичного права в якості самостійного елемента системи права. Так, ще в радянський період української державності існувало щонайменше дві позиції стосовно даного питання. Ряд юристів-науковців (Н. С. Малєїн, В. Л. Суховерхий, А. М. Савицька та ін.) відносили норми, що на той час регулювали відносини в галузі охорони здоров'я до цивільно-правових норм на підставі предметної ознаки. Такий підхід з точки зору сучасного праворозуміння був вірним лише в частині здійснення регулювання майнових відносин, себто характеру (платного, безоплатного) надання медико-санітарної допомоги та відшкодування шкоди завданої здоров'ю громадянина, водночас упускалась система правових норм, якою регулювались відносини організаційного забезпечення охорони здоров'я, управління даною сферою життєдіяльності, а в умовах тоталітарної системи це була значна група норм, що структурно входили до радянського адміністративного права. Друга ж позиція (представники В. С. Андрєєв, В. А. Тарасова, Р. І. Іванова та ін.), що обґрунтовано сформувалась наприкінці 70-их рр. ХХ ст. з прийняттям значної кількості соціально-орієнтованих нормативних актів, зводилась до віднесення норм, що регулювали відносини з приводу надання медичної допомоги до права соціального забезпечення.

У пострадянський період одним із перших юристів-науковців, які обґрунтовували галузеву самостійність медичного права була М. Н. Малєїна, щоправда висновки її досліджень не дають підстави однозначно стверджувати про існування медичного

права як самостійної галузі права чи законодавства [2, с. 5]. Тут доцільно зауважити, що галузь права та галузь законодавства співвідносяться як зміст та форма і якщо перша складається історично, відповідно до виникнення своєрідних суспільних відносин, то друга є результатом цілеспрямованого упорядкування законодавцем [3, с. 549]. І якщо вже говорити про медичне право як галузь законодавства для цілковитого його становлення бракує хіба що стійкішого взаємозв'язку, взаємозалежності та узгодженості окремих актів, що входять до даної галузі законодавства.

Сучасні дослідники-правознавці — Н.Б. Болотіна, С.Г. Стеценко, Л.Н. Дешко, В.Д. Волков, В.П. Заблоцький, З.С. Гладун, І.Я. Сенюта, А.В. Максимов, И.В. Поляков [10, с. 25] не піддають сумніву існування медичного права як окремої галузі права. Так, Н.Б. Болотіна розглядає медичне право як систему правових норм, які регулюють якісно своєрідні суспільні відносини, змістом котрих є вплив на фізичне і психічне здоров'я людини за допомогою медичних засобів, який здійснюється медичними працівниками [4, с. 4].

З.С. Гладун зазначає, що медичне право — це комплексна спеціалізована галузь права, яка являє собою зв'язану внутрішньою єдністю систему правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері медико-санітарної допомоги та охорони здоров'я як окремої людини, так і населення в цілому [5, с. 66].

І.Я. Сенюта визначає медичне право як комплексну галузь права, якою є сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі надання медичної допомоги, яка застосовується з діагностичною, профілактичною, лікувальною і реабілітаційно-відновною метою з тим, аби забезпечити право людини на охорону здоров'я [6, с. 10].

Л.Н. Дешко визначає медичне право як комплексну галузь права, яка включає сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини в сфері медичної діяльності [7, с. 122].

Визначення науковцями комплексного характеру вказаної галузі зумовлене регулюванням суспільних відносин, що стосуються цілої сфери життєдіяльності — охорони здоров'я [8, с. 549].

Незважаючи на багатоманітність визначень медичного права всі дослідники єдині у твердженні, що підставами для виокремлення та існування його як самостійної галузі права є наявність свого предмету регулювання (первинна, основна ознака будь-якої галузі права) та власних способів, прийомів впливу на предмет — методу правового регулювання (вторинна, похідна ознака).

Однак вищезазвані дослідники відносять до предмета медичного права різний обсяг відносин. Наприклад, Н.Б. Болотіна визначає предмет медичного права як якісно своєрідний комплекс суспільних відносин, які виникають в результаті безпосереднього впливу на людину медичними засобами. Таким чином, на її думку, предметом

медичного права виступають суспільні відносини, що виникають при наданні медичної допомоги. Сюди, насамперед, входять відносини з приводу надання усіх видів медичної допомоги; відносини щодо забезпечення хворих лікарськими засобами, протезно-ортопедичними, корегуючими засобами, слуховими апаратами; відносини з приводу проведення медичної експертизи, біомедичних дослідів на людині. Всі інші відносини, що так чи інакше пов'язані з медичними, до предмета цього права не входять (наприклад, відносини щодо промислової санітарії, санітарного нагляду, медичного страхування, організації медичних закладів, співвідношення компетенцій між окремими структурними ланками таких закладів) [9, с. 117].

З. С. Гладун зазначає, що у сфері охорони здоров'я можуть виникати наступні види правовідносин: конституційно-правові, цивільно-правові, трудові, адміністративно-правові, фінансово-правові та кримінально-правові. Однак про власне медичні відносини цей науковець згадує лише, що вони мають мати чітко визначений медичний (здоровоохорончий) характер, тобто бути спрямованими на надання медичної допомоги і здійснення різноманітних медико-санітарних заходів охорони здоров'я, а також складає їх загальну модель: відносини між людиною (пацієнтом) і медичним працівником (переважно лікарем чи медсестрою, фельдшером) або закладом охорони здоров'я, до якого перша звертається за медичною допомогою [5, с. 65].

І. Я. Сенюта використовує широке розуміння предмету медичного права. На її думку, до нього входять всі суспільні відносини, що виникають у процесі надання медичної допомоги, яка застосовується з діагностичною, профілактичною, лікувальною і реабілітаційно-відновною метою з тим, аби забезпечити право людини на охорону здоров'я [6, с. 10]. Однак детальної їх конкретизації у її працях не знаходимо.

Дещо вужче окреслює предмет медичного права Л. Н. Дешко. На її думку його складають суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення медичної і фармацевтичної діяльності. Під медичною діяльністю цей дослідник розуміє комплексну систему, яка включає як організацію надання громадянам медичної допомоги, так і її безпосереднє надання в рамках діагностичних, лікувальних і профілактичних заходів, контроль якості медичних послуг, що надаються, а під фармацевтичною — діяльність, спрямовану на створення (розроблення) нових лікарських засобів, їх виробництво і реалізацію, як у формі збуту, так і у формі оптової або роздрібною торгівлі цими товарами [7, с. 123]. Як і Н. Б. Болотіна, З. С. Гладун, він теж вказує на обов'язкову наявність специфічності відносин, які мають регулюватись медичним правом. Ця ознака має проявлятися у природі, відмінній від цивільних, адміністративних, господарських відносин, безпосередньому зв'язку з такими благами як здоров'я, життя і як наслідок вимагають спеціального правового регулювання нормами комплексної галузі права. Однак доцільно відмітити, що Л. Н. Дешко на підставі вказаної ознаки відносить до предмету правового регулювання медичного права суспільні відносини,

які виникають у процесі державного управління медичною діяльністю і державного регулювання господарської діяльності у сфері охорони здоров'я; договірні відносини, що виникають при здійсненні господарювання у сфері охорони здоров'я; суспільні відносини, що виникають у процесі визначення правового становища суб'єктів, які здійснюють господарську діяльність у сфері охорони здоров'я.

Єдині сучасні дослідники і у поглядах на розуміння метода правового регулювання, що використовує медичне право.

Так, Н.Б. Болотіна: вказуючи на публічний характер медичного права, веде мову про застосування імперативного методу правового регулювання, завдяки якому чітко перелічені обов'язки медичних закладів (лікарів) щодо надання медичної допомоги у разі її потреби та порядку її здійснення. А досліджуючи приватну його сторону — про застосування диспозитивного методу, що зовні проявляється у вільному виборі лікаря, свобода його у виборі методів лікування, у можливості хворого відмовитись від лікування [9, с. 119].

З.С. Гладун обгрунтовано зазначає, що медичне право використовує методи правового регулювання різних галузей права [5, с. 72]. Ця галузь побудована на використанні не одного, а різних методів правового регулювання, запозичених від фундаментальних галузей права (адміністративно-правових: дозволах, заборонах, розпорядженнях; цивільно-правових: диспозитивності, рівності сторін; кримінально-правовому: імперативному).

Л.Н. Дешко вважає, що для медичного права характерним є особливе поєднання диспозитивного та імперативного методів правового регулювання. Імперативним методом (методом владних приписів), здійснюється регулювання правовідносин щодо виконання владних приписів медичними закладами, які спрямовані на забезпечення якості, недопущення некомпетентних осіб до здійснення медичної практики (наприклад, стандартизація, сертифікація) та ін, а диспозитивним методом забезпечується юридична рівність учасників правовідносин [7, с. 122].

Зважаючи на вище викладене, варто охарактеризувати існування медичного права лише на зародковому своєму етапі у зв'язку зі становленням нових специфічних суспільних відносин та прийняттям для їх регулювання спеціального законодавства, що виходить за межі предмету регулювання традиційно існуючих галузей законодавства.

Аналіз наукових праць вказує на неоднозначність підходу дослідників щодо обсягу суспільних відносин, що мають складати предмет медичного права. Рекомендацією у цьому напрямі може бути обрання вузького за обсягом однак однорідного за змістом кола суспільних відносин, регулювання яких на даному етапі правотворчості вже здійснюється джерелом саме медичного права — актом медичного законодавства. Відносно методу медичного права то видається слушним стверджувати про його дуалістичний

(імперативно-диспозитивний) характер із можливістю застосування комбінованих варіантів.

Література

1. Руководство по социальной гигиене и организации здравоохранения: В 2-х. Т. 1 / Ю. П. Лисицын, Е. Н. Шиган, И. С. Случанко и др.; Под ред. Ю. П. Лисицына. — М. Медицина, 1987.
2. Малейна М. Н. Человек и медицина в современном мире. — М., 1995.
3. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К.: «Укр. енцикл.» 1998. — Т. 1: А—Г. 672 с. (С. 549).
4. Медичне право України: Збірник нормативно-правових актів / Упоряд. і наук. ред. Н. Б. Болотіна. — К., 2001.
5. Гладун З. С. Проблеми формування галузі медичного права в Україні // Вісник Львівського національного медичного університету. — 2005. — № 3. — С. 63—79.
6. Сенюта І. Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні. Автореф. дис. к. ю. н. — Львів, 2006.
7. Дешко Л. Про галузеву належність медичного права України // Право України. — 2006. — № 1. — С. 120—124.
8. Сучасна теорія права групує всі галузі національної системи права на: а) профільні (фундаментальні), що становлять ядро системи права, є первинними та характеризуються усталеними ієрархічними зв'язками (конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне, а також галузі процесуального права); б) інші основні, які є вже цілком сформованими, або такими, що перебувають у процесі становлення (трудове, сімейне, земельне тощо); в) комплексні — що регулюють суспільні відносини, що стосуються цілих сфер державного і громадського життя (господарське, фінансове, аграрне, екологічне) // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К.: «Укр. енцикл.» 1998. — Т. 1: А—Г. 672 с.
9. Болотіна Н. Медичне право у системі права України // Право України. — 1999. — № 7. — С. 116—121.
10. Поляков И. В., Максимов А. В. Об особенностях медицинского права // Пробл. соц. гигиены, здравоохранения и истории медицины. — 2001. — № 1. — С. 25—28.